

HADSZÍNTÉR ÉS NYILVÁNOSSÁG

A magyarországi török háború hírei a 17. századi német újságokban

(Balassi Kiadó, Budapest, 2003. 302 o., 16 o. ill.)

Ha a könyvismertetés legnagyobb erénye a rövidség lenne, e recenzió így hangzana: a szerző nem csak jó témaválasztású, érdekes, gazdag forrásbázisra és széles szakirodalmi tájékozottságra épülő, hanem egyúttal remekül használható könyvet írt. A kiadó nem eléggé kiemelhető érdeme a megjelentetésen kívül, hogy nem fukarkodott az irodalomjegyzék és a névmutató tekintetében – ezt mai könyvkiadásunkban nem lehet eléggé dicsérni. A kötet sikerét jelzi az is, hogy nem sokkal megjelenése után már protekciósan sem lehetett megvehető példányhoz jutni... Egy ilyen jelentőségű és színvonalú műről azonban többet illik és többet is kell írni, anélkül, hogy szükségtelen tiszteletkörökkel és szóvirágokkal töltenék a papírt.

Az információ, a hírközlés története különösen divatos napjainkban, az utóbbi két évtizedben hazánkban is létjogosultságot nyert e diszciplína, bár sokszor sújtja a „felkapott” témák átka: felületesen, érzék és történelmi háttérismeretek híján „adnak el” közhelyeket. Az információ már évszázadokkal korábban is nagyon jól ismert értékével és manipulálhatóságával, a hatalmi, politikai mechanizmusokba való beépíthetőségével, a hírközlés, a publicisztika fontosságával a koraujkor kutatója magától értetődően találkozik.

Az egy időben a történelmet csak politikatörténetnek (és csatáknak, hadjáratoknak megnyilvánuló hadtörténetnek) láttató szemlélettel ellentétben a határterületek, az életmódkutatás, az egykori élet teljesebb dimenzióit bevonni kívánó korszerű történettudomány az információtörténettel is határozottan tágabb és árnyaltabb lehetőségeket kínál. Olyan széletét mutatja a kutatásnak, amely sokáig hiányzott a palettáról. Jelenkorunkban a pozitívista hagyományokra épülve, de a korábbinál sokkal szélesebb körű technikatörténeti, információelméleti bázison és a rengeteg újonnan feltárt, közzétett forrás alapján, értő kézzel oly szálai bonthatók ki az egykori történéseknek, amelyek valahol „elvesztek” az idő szövédéjében.

G. Etényi Nóra alapos történeti-szakmai tudása és adottságai mellett érti és érzi ezt a koordinátarendszert.

Az általános témaválasztáson túl jól megragadott a történelmi időpont is: a tizenöt-évesnek nevezett háború, a törökellenes viszszafozló hadjáratok és a spanyol örökösödési háború korszaka mellett az 1663–1664-es évek hadieseményei jelentik azokat a csomópontokat, amikor Magyarország és Erdély Európa érdeklődésének fókuszába kerül. A különböző sajtótermékek igen nagy számban és széles választékban igyekeznek csillapítani a publikum hírehségét és/vagy befolyásolni a közvéleményt.

Német, latin, angol, francia, holland, olasz, spanyol rölapok, újságok, röpiratok, metszetek ontják az információkat, sorra jelennek meg török és magyar témájú krónikák, háborús beszámolók, naplók, történelmi leírások, országismertető, a régiót ábrázoló térképek, színpadi művek születnek, emlékérmek százaít verik. Évtizedes közhelyek kelnek újra és újra életre, a mindenkor ellenfelet vádolván a törökkel cimborálás, a polgárháború vagy a törvényes hatalom elleni lázadás bűnével, a pogányokkal való szövetekezéssel a keresztény világ ellen.

Ebben az összefüggésben különösen nagy jelentősége van a hazáért, a törvényes és jogos szabadságért, az igazságért, a keresztény hitért való küzdelem hangsúlyozásának, az isteni segítségbe és az égi oltalomba vetett bizalom hangoztatásának. Ennek tükröződését követhetjük nyomon a kor manifesztumaiban, jelmondataiban, numizmatikai emlékein is.

Közhely: az információ hatalom. De nemcsak a döntési mechanizmus eszköze: üzlet is. A jó és gyors információ pénzbe kerül, pénzért tehető és vagyont ér. A hírközlés és információtovábbítás gazdasági vállalkozássá lesz: a rendszeres postajáratok, a nagy számban és magas példányszámban kiadott és eladott újságok, rölapok hasznot hoznak. A XVII. század második felében a sajtótermékekre már

egyértelműen jellemző az aktualitás, a publicitás, emellett az időszaki kiadványokra a periodicitás szándéka. A tényleges információközlésre és a hitelességre törekvés egyaránt igénye a kiadóknak és az olvasóknak, de a „csudálatos históriáknak”, a szenzációknak is éppoly piaca van. A gazdasági érdekűközésre jó példa a nürnbergi „Friedens- und Kriegscourier” privilégiuma felett a Felsecker- és az Enderter-családok között évtizedeken át mind a birodalmi, mind a városi fórumok előtt folytatott eljárások sora is. (A per bécsi anyaga, üzleti kimutatásokkal: Österreichisches Staatsarchiv HHStA RHR RHK Impressorien. Kt. 18. Felsecker. fol. 169–193. és ÖStA HHStA RHR RHK Impressorien. Kt. 15. Enderter. fol. 314–325., 332–350.)

A hírek továbbításának és közzétételének gyorsaságát segítette a posta és a nyomda-technika fejlődése, az utak, a piac és a kereskedelmi hálózatok egész Európát behálózó kiépítettsége. A hadügyi forradalom, a XVI–XVII. század fordulója, a „hosszú háború” idejétől a korábbi kéziratok hírlevelek helyét átvették a tömegesen nyomtatott és eladott röplapok, újságok. A hadviseléshez hasonlóan a hírcsalád is tömeges méretűvé vált és specializálódott. A levél vagy a megbízható szóbeli híradás a személyes, az intímus információk hordozója, noha számtalanszor utalnak a nyomtatásban olvasott hírekre, azokat kommentálva, sokszor a kiadványokat mellékelve.

A birodalmi nyilvánosság és a döntéshozatali fórumok bonyolult kölcsönhatását, a „hírpiacot” vizsgálva a szerző a kritikus 1663–1664-es események kapcsán teszi fel kérdéseit: „Mit jelentettek a távoli hadi eseményekről megjelenő hírek a korabeli ember számára? Mennyire lehetett összekötni a távoli hadszíntereket az európai, a birodalmi városok életével? Mit jelentett a császári és fejedelmi udvarok politikusainak, a birodalmi gyűlés tagjainak és az európai városok polgárainak az újabb török háború? Mennyire befolyásolták a magyarországi hadi események a birodalom lakóinak életét? Miként működött az információshálózat a Magyar Királyság és a Német-Római Birodalom között? Hogyan reagáltak a magyarországi török elleni harcokra a Német-Római Birodalomban, kik és milyen eszközökkel működtek, irányították és befolyásolták a híráramlást? Milyen színterei voltak a korájukban a nyilvánosságnak, és kik voltak a szereplői ennek a közegnek?”

A XVII. századi nyilvánosság, az egykorú német tájékoztatás struktúrája, a török háborúk és Magyarország korábbi német sajtóbeli híreinek áttekintése után Érsekújvár 1663-as ostroma az a sarokpont, amely esettanulmányként és szimbólumként lehetőséget ad ezeknek a fontos kérdéseknek a megválaszolására. A képes híradások, a hetilapok és a nyomtatott hírlevelek elemzése, a híráramlás útjának követése, a Szigetvár 1664-es ostromáról szóló téves hír felröppenése, Nürnberg, mint hírcentrum megjelenése és a regensburgi birodalmi gyűlés beágyazódása a propaganda folyamatába és a nyilvánosságba – mindazok a momentumok, melyek közelebb vihetnek a fentebb idézett kérdésekre adandó válaszok megelégsében.

A válaszkeresés során az évek alatt a lehetőségeknek megfelelően lelkiismeretesen feltárt forrásbázis segítségével, bécsi, nürnbergi, budapesti, győri, müncheni, wolfenbütteli, augsburgi, berlini, brémai anyag alapján, széleskörű és szinte naprakész nemzetközi irodalomismeretet és -használatot tükröző, a szerző korábbi tanulmányainak eredményeit is beemelő, jól dokumentált, korrekt, pontos hivatkozásokat adó, körültekintő kötet látott napvilágot.

Az elismerő szavak, és a munka erényei után jöjjön a részletekben rejlő öröög, melynek recenzensként köteles prókátorául szegődöm:

A lelőhelyek között rosszul, „Országos Hadtörténelmi Intézet” néven szerepel a Hadtörténelmi Intézet és Múzeum, melynek része a Hadtörténelmi (és nem Hadtörténelmi) Levéltár és a Hadtörténelmi Térképtár, hasonlóképpen a HK alapítása óta nem Hadtörténelmi, hanem Hadtörténelmi Közlemények. Tudom, sokak számára kissé labirintusjellegű intézményünk és felépítése gyakran átláthatatlan...

Az idézett források mutatózása több kíváncsivalót hagy maga után, pl. „Margraff Friedrich” (223. o., 131. jegyzet) (=Friedrich/Frigyes örgróf) a mutatóban „Friedrich, Margraff” lesz. A forrásokszövegekben szereplő személyek nem mind kerültek be a mutatóba, ha mégis, sokszor nem következetesen vagy hibásan: vagy magyar, vagy német névalakban, vagy a keresztnév, vagy a birtokból képzett (ál)vezetéknev alatt, vagy a két keresztnév közül vált az egyik vezetéknevvé, pl. a „Mandaten 847. Johann Philipps” birtokos szerkezetből (190. o., 75. jegyzet) „Philipps, Johann” lesz, egyébként e mainzi érsek „Schönborn, Johann Philipp” alatt lehető meg. Christian

Ernst brandenburgi őrgróf (199. o.) a mutatóban „Brandenburg, Christian Ernst” néven található. Klasszikus elírás/elgépelés áldozata Ulrich herceg: „a württembergi Herzog Vleich” (223. o.) a mutatóban „Vleich, Herzog”. Magam is tapasztalatból tudom, hogy a mutatózás mindig az utolsó pillanatban készül, javítása a főszöveg korrektúrázása mellett sokszor már lehetetlen, de bízom benne, hogy a remélhető újabb kiadásban ezeknek és a hasonló apróságoknak az orvoslására is mód nyílik.

A kötet nemcsak élvezetes olvasmány, hanem egyben jól használható szakkönyv is. Felüdülés, hogy a főszöveget komoly irodalom- és rövidítésjegyzék (263–284. o.) és személynévmutató (291–302. o.) követi, amely már tudományos könyvkiadásunkban sem magától értetődő. Az esetleges újabb kiadásnál – telhetetlenségemnek hangot adva – meg-

fontolandónak vélném egy helynévmutató beiktatását is.

A mellékletben szereplő tizenhat jól sikerült illusztráció többsége a Magyar Nemzeti Múzeum Történelmi Képcsarnokában őrzött példány reprodukciója. A muzeális anyagoknál kívánatos, de sokszor figyelmen kívül hagyott elvárás szerint a lelőhely és leltári szám egyaránt feltüntetésre került. A struktúra és a kivitelezés a szerző, a kiadó, a technikai közreműködők összehangolt munkájának eredménye.

Kívánom, hogy Etényi Nóra évtizedek múltán is éppúgy tudjon majd örülni egy-egy szép metszetnek, érdekes forrásnak, jópofa adatnak, mint most! És ezt a spontán szakmai alázattal átitatott örömet később is tükrözzék hasonlóan emberi, jótollú és tudományosan korrekt munkái.

Kreutzer Andrea

HECKENAST GUSZTÁV

KI KICSODA A RÁKÓCZI-SZABADSÁGHARCBAN? ÉLETRAJZI ADATTÁR

Sajtó alá rendezte, kiegészítette és az előszót írta Mészáros Kálmán

História könyvtár. Kronológiák, adattárak 8.
Sorozatszerkesztő: Glatz Ferenc

(MTA Történettudományi Intézet, Budapest, 2005. 511 o.)

A recenzens egyik szeme nevet, a mások szomorú, amikor ezt a sajátosan rendhagyó műfajú szép és értékes könyvet bemutatja és ajánlja. Az öröm két forrásból fakad: egyrészt a Rákóczi-szabadságharc történetével foglalkozó kutató örömeiből, mert igen hasznos segítségnyújtó munka kézbevételeéről tudósíthat: másrészt abból a reményből, hogy ezzel olyan új műfaj első fecskéje látott napvilágot, amelynek területe a magyar történetírásban meglehetősen hézagos. Ez pedig egyben szomorúságának az oka is. Ennek a könyvnek a megjelenése ugyanis rávilágít a magyar történeti irodalom egyik szerkezeti fogyatékoságára, egy olyan tématarományra, amelynek ma még kevés művelője van. Míg nálunknál előbb járó vagy szerencsésebb országokban számtalan életrajzi, topográfiai, kronológiai lexikon, szótár, levéltá-

ri leltár és mutató, bibliográfia stb. áll a kutatók szolgálatára, addig náluk az ilyen témájú kiadványokból legfeljebb mutatóba akad néhány. Kosáry Domokos nagy bibliográfiájában a segédtudományi kiadványokat összegező fejezetek majdnem mindegyikénél az a megjegyzés olvasható, hogy ilyen náluk nincs. Ne legyünk azonban ennyire pesszimisták, ugyanis kétségtelen, hogy az utóbbi években történt bizonyos előrehaladás, az utóbbi években jelentek meg archontológiai, genealógiai munkák, adattárak, kronológiák, s a MTA Történettudományi Intézetének programjában szerepel az ilyen témájú művek megjelentetése, támogatása, s ennek eredményei is vannak már. Gondolom persze, még sokáig kézbe fogjuk venni Nagy Iván 150 éve kiadott nagy munkáját, vagy Szinyei József múlt század eleji írólexikonát.